

Nevi şahsına münhasır bir emperyalist proje olarak AB

Burak Saygan

Bu yazı, kendine has bir emperyalist proje olarak Avrupa Birliği'ne (AB) genel bir bakış sunmayı amaçlıyor. AB projesinin özgün niteliği, her şeyden önce çerçevesinin ulus devletlerin ötesine geçmesinde yatıyor. Nitekim, ilgili yazında da AB sıklıkla “uluslarüstü” bir oluşum olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede AB projesini çeşitli başlıklar altında inceleyeceğiz. Önce, bir dizi Avrupa imparatorluğunun Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile rekabet edebilecek ve Sovyet tehdidi-
dine karşı koyabilecek düzeyde bir emperyalist güç olarak hayatta kalma çabasının AB'yi nasıl mümkün ve gerekli kıldığı ile başlayacağız. Ardından, AB'nin barışçıl bir kalkınma ve demokrasi projesi olduğuna dair yaygın anlatıya karşı çıkmak için AB'nin sömürgeci geçmişine ve bugününe döneceğiz. AB'yi uluslararası ölçekte ele aldıktan sonra, bir sonraki alt bölümde AB'nin barış içinde bir arada yaşama projesi olduğu yönündeki efsanenin *Avrupa içinde bile* geçerli olmadığını savuna-
cağız. Son olarak, AB'nin son dönemdeki krizlerine ve mevcut emperyalist angajmanlarına genel bir bakışla yazıyı sonlandıracağız.

AB: Emperyalistlerin hayatta kalma çabası olarak doğan bir proto-devlet

AB¹ en iyi şekilde, daha kuruluş aşamasındayken ilk kuruluş hedefinden uzaklaşmış bir proto-devlet olarak anlaşılabilir. Bu uzaklaşmanın sadece geçici olması mümkün olsa da, geline nokta da temelli olması daha olası gözüküyor. AB'nin proto-devlet doğası ve özellikle bu yapının devlet benzeri bir oluşuma dönüşmesine dair dile getirilen hedefler, projenin en başından itibaren kendini göstermektedir.

AB'nin öncülü olan örgütlerin başlıca mimarlarından biri olan Jean Monnet'nin yönelimi, başlangıçtaki hedefin Avrupa ülkelerinin bir çeşit devlet yapısı içerisinde birleştirilmesi olduğuna dair şüphe bırakmıyor. AKÇT başkanlığı yaptıktan sonra ve 1957'de sırasıyla AET ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kuran iki Roma Antlaşması'nın hemen ardından Monnet'nin Avrupa Birleşik Devletleri için Eylem Komitesi'ne öncülük etmesi boşuna değildir.² Monnet'nin o aşamadaki niyeti belli ki, 19. yüzyılda Almanya'nın birleşmesinden önce Friedrich List tarafından savunulan ve *Zollverein* olarak bilinen gümrük birliği örneğinde olduğu gibi, tam bir siyasi birliğe zemin hazırlamak için kısmi ekonomik entegrasyonu ve gümrük birliğini kullanmaktır. Gerçekten de AKÇT'nin planlanması, siyasi birlik için bir geçiş programı olarak düşünülmüş gibi görünmektedir. AKÇT'nin kuruluşunda rol alan ABD'li yetkili George W. Ball'un aşağıdaki sözleri bu vizyona dair önemli bir kanıt niteliğindedir:

Monnet ile birlikte çalışan hepimiz, sınırlı bir ekonomik sektörü ulusal hükümetlerin yetki alanından çıkarmanın ve bu sektörü uluslarüstü kurumların kontrolüne tabi tutmanın ne kadar mantıksız olduğunu çok iyi anlamıştık. Yine de Monnet, her zamanki ferasetiyle, bu planın mantıksızlığının tam da istediği şeyi elde etmek için baskı oluşturabileceğini, yani zincirleme bir reaksiyonu tetikleyebileceğini fark etti. Kömür ve çeliğin ayrı tutulmasından kaynaklanan gariplik ve karmaşıklık, üye hükümetleri diğer kaynakları da bir araya toplama fikrini kabul etmeye itecekti.³

Yine de, kurucularının federalist vizyonunu uygulanabilir kılan Avrupa emper-

1 Avrupa Birliği ismi 1993'ten bu yana kullanılıyor olsa da, metin boyunca zamanla değişen isimlerle ilgili dikkat dağıtıcı tartışmalardan kaçınmak için, aradaki değişimleri vurgulamak için özellikle AB'nin kuruluş sürecinin farklı aşamalarına dikkat çekeceğimiz yerler dışında AB'nin selefleri olan AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) ve AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) yerine de, AB'yi bir yazım kolaylığı olarak kullanacağız.

2 Gilles Grin, "Jean Monnet, the Action Committee for a United States of Europe, and the Origins of the Treaties of Rome", *Relations internationales*, no: 136/4, 2008, s. 21–32.

3 Alex Callinicos, "The Internationalist Case against the European Union", *International Socialism*, 5 Ekim 2015, <https://tinyurl.com/3nxnd9vf> (erişim tarihi: 21 Haziran 2025).

yalizminin iki savaş arası dönemde başlayan ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra niteliksel bir sıçrama yaşayan görece gerilemesinin yarattığı maddi zemindi. 20. yüzyılda dünyanın birçok yerinde bölgesel yönetimler kurma üzerine kafa yoran vizyonerler varken, bugün bu projelerin dünya haritasında izine rastlanmıyor oluşu, sadece “vizyoner kurucu” anlatısının yetersiz olduğunu kanıtlıyor. Şimdi, bu vizyonunun gerçekleştirilebilmesinin yolunu açan somut koşullara dönelim.

İki dünya savaşı arasındaki yıllar, dünya emperyalizminin liderliğinin yavaş ama istikrarlı bir şekilde eski Avrupa merkezlerinden Kuzey Amerika’ya doğru kaydığı bir geçiş dönemi idi. Fransa ve Britanya İmparatorluğu’nun savaş zamanı müttefikleri olan ABD’ye devasa borçları, dünya emperyalizminin değişen jeopolitiğinin sembolik ama henüz belirleyici olmayan bir işaretiydi.

Aynı dönem, merkezi Avrupa’da bulunan emperyalist dünya düzenine karşı başka bir alternatifin de yükselişine tanıklık etti. Bu seferki hasım, sadece emperyalizmin iç dengelerini değiştirmekle kalmıyor, bizzat emperyalist sistemin varlığına karşı da bir tehdit oluşturunuyordu. Rus İmparatorluğu’nda gerçekleşen Ekim Devrimi, sadece tüm Avrupa’daki işçi sınıfı hareketini ayağa kaldırmakla ve Avrupa’da sosyalist devrimi somut bir ihtimal haline getirmekle kalmadı, aynı zamanda Avrupa’daki (ve ötesindeki) müstakbel işçi devletlerini federal bir çatı altında birleştirebilecek benzersiz bir devlet yapısını, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ni (SSCB) yarattı.⁴ Ekim Devrimi’nin hemen ardından gelen devrimci dalga 1923’te Avrupa’da ve 1927’de sömürge dünyasında yenilgiye uğrayacak ve Sovyetler Birliği’ndeki muzaffer bürokrasi, Sovyetler Birliği’ni nüve halindeki ulussuz dünya sosyalist devletinden, devletler sistemi içerisinde çok daha olağan bir rol üstlenen bir devlete dönüştürecek. Ancak Avrupa siyaseti Birinci Dünya Savaşı öncesine geri dönemezdi. Hem genellikle Sovyet yanlısı komünist partiler tarafından yönetilen Avrupa’daki güçlü işçi hareketinden, hem de Sovyet Devrimi’nin kazanımları sayesinde ekonomik, askerî ve bilimsel gelişimi Avrupalı devletleri aşan Sovyetlerden gelen Avrupa emperyalizmine yönelik sürekli bir tehdit, Avrupa’nın tüm 20. yüzyılını şekillendirecekti.

İkinci Dünya Savaşı, Avrupa imparatorluklarının gerileme sürecinde bir dönüm noktası olacaktı. Savaşın sonunda kıta Avrupası, tarihindeki en büyük yıkımın etkisiyle harap vaziyetteydi. Buna karşılık, kendi toprakları fiilî bir savaş görmeyen ABD, savaştan yara almadan çıkmıştı ve kapitalist dünyanın tartışmasız lideri olmaya hazır. Öte yandan Sovyetler Birliği, dünya savaşının ana cephesi olarak eş benzeri görülmemiş bir insanî ve endüstriyel kayba katlanmak zorunda kaldı. Yine de savaşın en önemli galibi olarak SSCB, Kızıl Ordu’nun başarıları ve dünyanın en büyük konvansiyonel savaş gücü olarak kendini kabul ettirmesi sayesinde Doğu ve

4 Bu konuda bkz. Sungur Savran, “Lenin’in İnkâr Edilen Mirası”, *Devrimci Marksizm*, no: 56, Kış 2024.

Orta Avrupa'nın büyük bölümünün yanı sıra Balkanlar'ın çoğunu da nüfuz bölgesine katarak Avrupa siyasetinin merkezinde bir yer edindi.

Özetle, eskiden dünyayı şekillendiren Avrupa'nın imparatorlukları, 20. yüzyılın ikinci yarısını Doğu'daki güçlü işçi devletleri karşısında hayatta kalmaları ABD'nin korumasına bağlı ikincil önemde emperyalist güçler olarak karşıladı. Bu koşullar altında, Avrupa'nın emperyalist bekası, dünya sahnesindeki iki büyük oyuncu arasında bir hareket alanı sağlamak için kaynaklarını bir araya getirebilmesine bağlıydı. İşte bu emperyalist hayatta kalma arayışı (yani tek tek devletler olarak varlığını savunmak değil, dünya siyasetinde mücadele şansı olan emperyalist bir güç olarak hayatta kalma çabası) Avrupa'nın birleşmesine yönelik eğilimi açıklamaktadır. Bunu ortaya koyduktan sonra, AB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'da tesis ettiği iç barışın, AB'nin diğer emperyalistlere ve Sovyetler Birliği gibi emperyalizmin hasımlarına karşı rekabet edebilme hedefinin doğrudan bir sonucu olduğundan şüphe duyulamaz.

Pax Europaea: Sömürgeci bir proje olarak Avrupa Birliği

Ancak, AB'nin gelişimine ilişkin bir analiz, özellikle de bu yazıdaki gibi emperyalist bir proje olarak AB'ye dair bir analiz, onun bir sömürge imparatorluğu olarak konumuna dikkat çekmezse eksik kalır. Avrupa Birliği'nin sömürgeci bir güç olarak rolü, imparatorluklar arasında bir imparatorluk olarak doğasının belirleyici bir özelliği ve en aşikâr yönlerinden biriydi. Avrupa emperyalizminin bu yönü kendisini hem hukuki hem de fiilî olarak göstermektedir.

İlk olarak, yeni ortaya çıkan birlik, çok sayıda kurucu belgesinin ve antlaşmasının sömürgecilikle uyumlu olmasını sağlayarak sömürgeci rolünü açıkça ortaya koydu. AB'nin öncülü olan AET'nin kurucu belgesi Roma Antlaşması'nın altı maddeden oluşan dördüncü bölümünün tamamının “denizaşırı ülke ve bölgelere” ayrılmış olması tesadüf değildir.⁵ AET'nin sömürge imparatorluğu için bir hüsn-i tabir olan bu “ülkeler ve bölgeler”, sahneye çıkan yeni sömürge imparatorluğunun sınırları konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmamak için antlaşmanın Ek IV'ünde de isim isim sıralanmıştır. Bu geniş liste, 1950'lerin sonu ve 1960'ların başında Afrika'da dekolonizasyonun doruk noktasına ulaşmasından hemen önce Sahra altı Afrika'nın büyük bölümünü kapsamakta ve Batı Afrika'daki Fransız sömürgelerinden Belçika Kongosu'na, İtalyan Somalisi'nden Hollanda Yeni Ginesi'ne (Papua Yeni Gine ile karıştırılmasın; bu Hollanda sömürgesi aynı adanın batı tarafındaydı ve daha sonra Endonezya'ya dâhil edilecekti) kadar uzanmaktadır.

Avrupa Birliği sadece eski imparatorlukların kalıntılarını kurtarmakla kalma-

5 Traité instituant la Communauté Economique Européenne, 1957: <https://tinyurl.com/bd64t59e> (erişim tarihi: 21 Haziran 2025).

dı, aynı zamanda *sömürgecilikten kurtulma sürecindeki bir dünyada sömürgecilik döneminin güç ilişkilerini korumak için* de açıkça harekete geçti. Giuseppe Tomasi'nin sık sık tekrarlanan sözlerini başka bir şekilde ifade edecek olursak, AB'nin bu dekolonizasyon döneminde yaptıklarına hiçbir şeyin değişmemesi için her şeyi değiştirmeye yönelik bir çaba olarak bakılabilir. Gerçekten de, AB ve Afrika üzerine nispeten yeni bir kitabın arşiv araştırmalarına dayanarak gösterdiği üzere, Afrika'ya yaklaşım, “ekonomik ve jeopolitik düzeyde gelecekte hayatta kalabilmeye yönelik endişeleri olan bir Avrupa öznesinin ömrünü uzatmak için Afrika nesnesine yönelmesiydi”, bu da AET açısından merkezî bir öneme sahipti.⁶

Eski sömürgeler ve özellikle de Sahra altı Afrika ülkeleri üzerinde yeni sömürgeci boyunduruğu sürdürme politikası, AB tarihinde devamlılık gösteren bir husus olmuştur. Özellikle bazı Afrika ülkeleriyle (ama hepsiyle değil, çünkü kıta birçoğu öyle ya da böyle Marksizme bağlılık ifade eden sömürgecilik karşıtı devrimci hareketlerle sarsılıyordu ve bu önderlikler eski Avrupalı sömürgecilere karşı bekleneneği üzere hasmane davranıyordu) imzalanacak bir dizi sözleşme, yeni sömürgeci tahakkümün yasal altyapısını oluşturacaktı. Bu sözleşmelerin başlangıcı, 1963 yılında, yani Afrika'nın dekolonizasyonunun doruk noktasında, Kamerun'un başkentinde 19 Afrika ülkesi ve AET arasında imzalanan Yaoundé Sözleşmesi'ydi. 1975'teki Lomé Sözleşmesi aynı çerçeveyi 71 Afrika, Karayip ve Pasifik ülkesine genişletti ve ardından önce 2000'deki Cotonou Anlaşması ve 2023'ün sonlarındaki Samoa Anlaşması ile bu sayı 79'a çıktı. Özellikle bu son anlaşmalar sürdürülebilirlik, demokrasi gibi süslü kelimelerle bezeli olsa da, anlaşmaların özü Avrupalı emperyalistler ile eski sömürgeler arasındaki eşitsiz ilişkinin sürdürülmesidir. Sömürgeciliğin bu şekilde allanıp pullanması, söz konusu Afrika, Karayip ve Pasifik ülkelerinin hâlâ resmî olarak sömürge olduğu ve sömürgeci efendi ile sömürgeleştirilen ülke arasındaki bağın “özel ilişki” olarak adlandırıldığı 1957'deki Roma Antlaşması'nda dahi görülebiliyordu.

Bir sömürge imparatorluğu olarak Avrupa Birliği ile ilgili bu bölümü iki somut örnekle bitirelim. Bunlardan ilki, AB'nin bir sömürgeci savaş aygıtı olarak işlevi ile ilgili. Bunun en bariz örneği Malvinas (Falkland) savaşıdır. AB, bu savaş yaşanırken, ilk kuruluş dönemini geride bırakıp, genel hatları belli olan bir aktör olarak ortaya çıkmış durumdaydı. 1982 yılında Arjantin, ülkenin kıyılarından yaklaşık 350 kilometre açıkta ve Birleşik Krallık'tan 12,350 kilometre uzakta (yani aşağı yukarı dünyanın çapı kadar mesafede) bulunan Malvinas adalarına asker çıkardı. Britanya'da Margaret Thatcher hükümeti, önceki on yılda işçi sınıfına karşı giriştiği

6 Alıntı için, bkz. Peo Hansen ve Stefan Jonsson, “L'Union européenne fut aussi un projet colonial,” *Contretemps*, 26 Haziran 2024, <https://tinyurl.com/4md7vuxc> (erişim tarihi: 21 Haziran 2025); Kitap için, Peo Hansen ve Stefan Jonsson, *Eurafrica: The Untold History of European Integration and Colonialism*, Londra: Bloomsbury Academic, 2014, özellikle s. 147-238.

saldırıların ardından iç politikada siyasi bir çıkmaza girince iç siyasette de avantaj sağlamak için, bir filo göndererek dünyanın öbür ucundaki müstemlekesini savunmaya karar verdi. Çatışmanın açıkça sömürgeci niteliği nedeniyle Arjantin, özellikle Bağılantısızlar Hareketi etrafında toplanan “üçüncü dünya” ülkelerinin desteğini alırken, Britanya ise Ronald Reagan yönetimindeki ABD’nin ve bekleneceği üzere o zamanki adıyla AET’nin desteğinden yararlandı. Savaş çok uzakta olduğu ve savaşı taraflar arasındaki askerî güç dengesi Britanya emperyalizmi lehine çok orantısız olduğu için AET’nin herhangi bir askerî destek sağlamasına gerek kalmadı, ancak Arjantin’e karşı en ağır yaptırım silahlarını seferber eden örgüt, tüm eşit ortaklık yalanlarına rağmen, sömürgeciliğin savunulması gerektiğinde hangi tarafta durduğunu açıkça gösterdi.⁷

İkincisi ise Avrupa Birliği ile Kuzey Afrika ilişkilerine dair. Bu ilişki, Avrupa emperyalizminin bugün Küresel Güney olarak adlandırılan bölgeye yaklaşımını da açıkça ortaya koyuyor. 1987 yılında Fas, oldukça Batı yanlısı bir ülke olarak AET’ye üyelik başvurusunda bulundu. Başvuru, Fas’ın Avrupa’nın bir parçası olmadığı gerekçesiyle hızla reddedildi. Bu basit gerekçe ilk bakışta mantıklı gelebilir. Ancak, Fas’ın doğu komşusu Cezayir’in 1957 yılında Roma Antlaşması çerçevesinde, yukarıda belirtilen deniz aşırı ülke ve bölgelerden biri olarak değil, metin boyunca adıyla zikredilen özel bir durum olarak birliğe dahil edildiğini hatırlatalım. Elbette bu Cezayir için AET üyeliği anlamına gelmiyordu, daha ziyade Fransız sömürge imparatorluğunun hukuki statüsü diğer sömürgelerden farklı olan bu en önemli parçasını AET’ye dahil etmek için özel bir formül bulunmuştu. Cezayir’in kısa süreli AET bağına ek olarak, tarihsel Fas coğrafyasının parçası olan, İspanyol Devleti’nin sömürgesi olan iki kıyı kenti Melilla ve Sebte şu anda Avrupa Birliği’nin parçasıdır. Dolayısıyla, AET’nin açıklamasını olduğu gibi kabul etmek ve güney sınırları Cebelitarık’tan Akdeniz’in kuzey kıyılarına kadar uzanan bir Avrupa tanımına bağlı kalmak, Kuzey Afrika haritasına hızlıca bakıldığında ne Melilla ve Sebte’nin ne de Cezayir’in Fas’tan daha Avrupalı olduğu görüleceği için, pek de ikna edici olmuyor. Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu denilebilir. Oysa sebebi gayet aşikâr. Üçüncü Dünya ülkeleri Avrupa’nın parçası olabilir, ancak eşit ortaklar olarak değil, sadece onların müstemlekeleri olarak! ***Bu örnekler üzerinden, ikinci analiz düzeyi olarak, Avrupa Birliği’nin sözde barışçıl varlığının ancak Üçüncü Dünya’ya karşı ekonomik ve doğrudan şiddet yoluyla mümkün olduğunu da tespit edebiliriz.***

Melilla ve Sebte ile ilgili husus, Avrupa Birliği’nin sömürgeciliğinin sadece geçmişe dair bir husus olmadığını, aynı zamanda mevcut sömürgeleri ile AB’nin hâlâ sömürgeci bir oluşum olduğunu hatırlatmalıdır. AB ülkelerine ait sömürgeler dünyanın dört bir yanına yayılmış olup, Fransa, Okyanusya’da Yeni Kaledonya,

7 Yaptırımlar hakkında bkz. Lisa L. Martin, “Institutions and Cooperation: Sanctions during the Falkland Islands Conflict”, *International Security*, no: 16/4, 1992, s. 143–78.

Latin Amerika ve Karayipler’de Guyana, Guadeloupe ve Martinique ve Pasifik’te Réunion’dan oluşan en büyük parçayı elinde bulundurma şerefine (!) nail olmuştur. Sonuç olarak, daha küçük Avrupalı ulusların kendilerinden kat kat fazla nüfusa sahip olan sömürgelere hükmettikleri *sömürgeci geçmişle bugün arasındaki fark, Avrupa sömürge imparatorluğunun daha yönetilebilir, daha küçük ölçekli sömürgeleri kontrol etmesi anlamında niceliksel bir farktır, ancak AB’nin sömürgeci bir varlık olmaktan çıktığı niteliksel bir fark değildir*. Böylesi niteliksel bir değişim, ancak AB’nin varlığı sona erdiğinde gerçekleşecektir.

AB, milliyetçiliğe karşı her derde deva enternasyonalist bir ilaç mıdır?

Belki de en zorlayıcı soru, Avrupa Birliği’nin milliyetçiliğe karşı enternasyonalist bir alternatif oluşturup oluşturmadığıdır. Negri’den Žižek’e kadar, AB’nin tekil politikalarına karşı bir duruş sergilemeye istekli olsalar bile, taşra milliyetçisi gibi görülmek için AB’nin varlığının esasını sorgulamayı tatsız bulan pek çok kişinin temel varsayımı da bu gibi görünüyör.⁸

AB’ye karşı ilk argümanımızı yukarıda formüle ettik: Avrupa’nın iç barışı ile dışarıdaki emperyalist rekabet arasında diyalektik bir bağlantı olduğunu söylüyoruz. Ancak, bir adım daha ileri gidip, bir biçim olarak Avrupa Birliği ile içerik olarak şoven milliyetçilik arasındaki içsel çelişki varsayımına karşı çıkmalıyız. Başka bir deyişle, AB yanlısı siyaset ile enternasyonalizm arasında ima edilen bağlantının yanlışlığına işaret etmek istiyoruz. Bu bağlamda, son on yılda Avrupa’da ortaya çıkan çeşitli eğilimler, Avrupa Birliği’nin Avrupa milliyetçiliğinin ve faşizminin çeşitli biçimlerini pekâlâ barındırabileceğini ve hatta bunlara temel oluşturabileceğini tartışmasız bir şekilde göstermiştir.

Suriye’deki gerici iç savaşın tetiklediği son on beş yıldaki göç krizi, ana akım Avrupa Birliği siyasetinin Avrupa faşizmiyle uzlaşması için bir başlangıç noktası oldu. Faşist veya proto-faşist güçlerin beklendiği gibi öncülük ettiği göçmen karşıtı politikaların çeşitli AB ülkelerinde yükselişi, çok sayıda Avrupa hükümetinin geleneksel proto-faşist siyasetin bazı kısımlarını seçici bir şekilde benimseyerek bu eğilimleri özümsemeye çalışmasına yol açtı. Daha da önemlisi, Avrupa ana akım siyasetinin yükselen göçmen karşıtı sağa teslim oluşunun en belirgin ifadesi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi’lerin Avrupa sınırlarını koruma politikasına atıfla yaygın olarak (fakat gayriresmî biçimde) “Avrupa Kalesi” olarak adlandırılan baskıcı göç politikaları olmuştur. Akdeniz’i büyük bir toplu mezara dönüştüren bu poli-

⁸ Antonio Negri, “From the End of National Lefts to Subversive Movements for Europe”, *Radical Philosophy*, no: 181, 2013, s. 26–32; “Slavoj Žižek on Brexit, the Crisis of the Left, and the Future of Europe,” *Open Democracy*, 30 Haziran 2016, <https://tinyurl.com/eesmjfxj>, (erişim tarihi: 21 Haziran 2025).

tikaların ayrıntıları ve korkunç etkilerinin ötesinde burada önemli olan, yükselen faşizm ve Üçüncü Büyük Depresyon'un etkisi altında AB'nin Donald Trump'a taş çıkartacak sınır politikalarıyla son derece uyumlu olduğunu kanıtlamış olmasıdır. Dahası AB, göçmenleri Avrupa sınırlarının dışında tutma işinde Türkiye, Tunus, Libya ve Arnavutluk gibi ülkeleri taşeron olarak kullanarak Akdeniz bölgesini büyük bir toplama kampına dönüştürüyor. Bazı yüce gönüllü liberallerin bile hoşnut olmayacağı ***bu barbarca politikalar, AB'nin ideallerini gerçekleştiremediğinin bir işareti değildir.*** Aksine, ***“Avrupa Kalesi”nin sınırlarında on binlerce kara ve kahverengi derili insanın cansız yatması, Avrupa içinde dertsiz tasasız seyahat sağlayan Schengen politikalarının ters yüzü ya da diyalektik karşılığıdır.***

Bu politikaların, faşist ve proto-faşist grupların hiçbir karar alma makamında bulunmadığı ve sadece sosyolojideki radikal kanat etkisine benzer bir role sahip olduğu başlıca AB ülkelerindeki ılımlı denem hükümetler tarafından uygulanmaya başladığının altını çizmek önemli. Bir defaya mahsus taktiksel uzlaşmalardan ziyade, AB'nin krizini faşistlerin siyasi cephaneliğine dayanarak aşmanın bazı önde gelen AB yanlısı entelektüeller tarafından yeni bir stratejik yönelim olarak savunulduğu da hatırlanmalıdır.⁹

AB'nin özünde enternasyonalist olduğu mitini çürüten ikinci eğilim ise Avrupa'daki proto-faşistlerin AB ile giderek daha fazla yakınlaşmasıdır. Kesin bir dönüşten değil, yıllar içinde oluşan bir eğilimden bahsetmek gerekse de, 2017 yılının Avrupa faşizminin AB'ye yönelik politikasının değişiminde çok önemli bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. 2017'de, o zamanlar FN (Ulusal Cephe) adını kullanan Fransız proto-faşist partisinin lideri Marine Le Pen, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda Emmanuel Macron ile karşı karşıya geldi, ancak canlı yayınlanan tartışmadaki fiyaskosunun ardından seçimi önemli bir farkla kaybetti. Hatırlatalım, bu seçim kampanyasına FN'nin, Fransa'nın para birimi olarak Avro'yu terk etmesi talebi de dahil olmak üzere AB karşıtı bir duruş sergilemesi damgasını vurmuştu. Ancak seçim yenilgisinin ardından, muhtemelen uzun süredir devam eden iç sorunların bir sonucu olarak, parti o dönemde Le Pen'in sağ kolu ve FN'nin AB karşıtı yöneliminin en önemli bayraktarı olan Florian Philippot ile yollarını ayırdı. Sonraki yıllarda FN, AB kurumlarını zımnen benimsedi ve olası bir Frexit'e dair tartışmaları rafa kaldırdı. İtalya'nın faşist diktatörü Benito Mussolini'nin partisi olan PNF (Ulusal Faşist Parti)'nin organik devamcısı olan, yani aynı örgütsel geleneği arada köklü bir kopuş olmadan kesintisiz sürdüren Giorgia Meloni ve FdI (İtalya Kardeşliği) de kısa süre içinde aynı yolu izleyerek Avrupa Parlamentosu gibi AB kurumlarında kendine önemli bir yer açmış ve AB çerçevesinde etkili bir rol üstlenmeyi hedeflemeye başlamıştır. Her ne kadar Meloni'nin AB Komisyonu Başkanı'nın seçilmesi

9 Ivan Krastev, *After Europe*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2020, s. 107–13.

gibi süreçlerde belirleyici rol üstlenme planı EPP'nin, yani AB'deki geleneksel sağ partilerden oluşan grubun beklenenden daha iyi bir seçim performans göstermesiyle başarısızlığa uğramış olsa da, AB çatısı altındaki bu yakınlaşmanın ilk adımları atılmış oldu. Hâlihazırda Avrupa Parlamentosu'nda üç farklı grupla temsil edildiği için güçleri bölünmüş durumda olan Avrupa faşizmi, bir sonraki seçimlerde parlamentoda çoğunluğu elde etmenin en büyük adayı. Ursula von der Leyen gibilerle müzakere etmeye hazır olduklarını göstermeleri, muhatapları tarafından da muhabbet ile karşılık buluyor. Bu da Mussolini'nin müritleri tarafından yönetilen bir AB ihtimalini gitgide yakınlştırıyor. Liberal demokrasinin kalesi AB'ye hay maşallah!

Günümüz krizleri ve Avrupa emperyalizminin değişen talihi

Avrupa Birliği, bu ismi kullandığı ilk otuz yılının büyük kısmında, birçokları tarafından imrenilen ve başarıdan başarıya koştuğu intibası veren yeni bir model olarak görüldü. 1993'te Maastricht Antlaşması ile kurulan bu yeni Birlik, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün zıttı olarak planlanmıştı: Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve yerine çok sayıda ulus-devletin ortaya çıkmasından sadece birkaç yıl sonra, Avrupa kendi ulus-devletlerinden yeni bir birlik yaratıyordu. Başka bir deyişle, AB, Sovyetler Birliği'nin ve diğer bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerinin çöküşünün ardından “tarihin sonu”nun vadettiği cesur yeni dünyanın vücut bulmuş hali olacaktı. Komünizmin külfeti ve anti-emperyalizmin zahmetlerinden arınmış sahte bir ilerici model olarak AB'nin bu görüntüsü, 1994'teki ilk Avrupa seçimlerinde Avrupa Sosyalistleri'nin zaferiyle daha da pekişiyordu.

Bu başarı hâlesi ve refah ile demokrasi vaadi, kısa sürede Avrupa jeopolitiğini yeniden şekillendirmek için seferber edildi. 1995 genişlemesinde Avusturya, İsveç ve Finlandiya gibi ülkelerin katılımının ardından AB'nin elde ettiği prestij, Doğu Avrupa'daki eski işçi devletlerinin mirasçılarını Avrupa emperyalizminin yörüngesine çekmek için silah olarak kullanıldı. Sonraki üç genişleme (2004, 2007 ve 2013), 2007'deki Malta ve Kıbrıs istisnaları dışında, neredeyse tamamen eski işçi devletlerini kapsayacak şekilde gerçekleşti. Böylece, AB'nin siyasi itibarı büyük ölçüde Avrupa'nın geniş bir kesiminde işçi devletlerinin son kalıntılarının da tasfiye edilmesine hizmet etti. Avrupa jeopolitiğini yeniden düzenleme çabasının bir parçası olarak, kadim Balkanlar bile, çekim merkezlerinin neresi olduğuuna dair hiçbir şüphe kalmasın diye, “Güneydoğu Avrupa” gibi garabet bir isimle yeniden adlandırıldı.

Yükselen bir emperyalist güç olarak AB'nin kaderi, 2008/9'dan sonra Üçüncü Büyük Depresyon koşulları altında, savaş, faşizm ve halk isyanlarına yönelik artan eğilimlerle birlikte ciddi bir değişim yaşamaya başladı. Bu etki özellikle Portekiz, İtalya, Yunanistan ve İspanya gibi Güney Avrupa ülkelerinde, ama aynı zamanda söz gelimi İrlanda'yı da eklersek AB'nin periferisi olarak adlandırılabilcek ülke-

lerde belirgin olmuştur. Bu ekonomilerin kırılabilirliği AB'yi emperyalist zincirin zayıf halkası haline getiriyordu.

Hiç şüphesiz, Avrupa Birliği'nin krizinin doruk noktası ve bu projenin geleceğine dair en büyük belirsizlik anı 2016'daki Brexit referandumu oldu. Bu referandumda Avrupa Birliği'nden ayrılma seçeneği, ülkedeki işçi sınıfının ezici bir çoğunluğunun desteğini kazandı. AB'den ayrılma kampanyasının siyasi önderliğini ise o zamanlar UKIP adını kullanan şimdi ise Reform Partisi haline gelmiş olan İngiliz proto-faşist partisi ile Muhafazakâr Parti'nin, geleceğin başbakanı Boris Johnson'ı da içeren bir fraksiyonu üstlendi. Bu, daha sınırlı ölçekte de olsa, AB'nin kendi 1989 anıyla karşı karşıya gelmesiydi. Aynı Doğu bloğundaki ilk çatlakların, hızla bütün bloğu yerle yeksan eden bir domino etkisi yapması gibi, AB'yi de ciddi bir krizin beklediği aşıkardı. Gerçekten de Brexit oylaması tüm Avrupa'da bir dizi “-exit” yani AB'den çıkış hareketini tetikledi. Bunlardan en kayda değer olanı, derin bir ekonomik krizin pençesindeki Yunanistan'da, çoğunlukla faşist ya da sağcı örgütlerin başını çektiği “Grexit” idi. Yaklaşık on yıl önce yaşadığı bu büyük krizin ardından AB'nin iç kanaması durduysa, ya da belki daha doğrusu şimdilik duraksadıysa, bunun nedeni AB'nin dayanıklılığı değil, Avrupa faşizminin yukarıda tartıştığımız değişen yönelimidir.

Yine de AB, Brexit krizinin artçı şoklarının etkisini atlatıp hayatta kalsa da, şu anda gayriresmî nüfuz alanını korumak için çok sayıda askerî çatışmanın içine sürüklenmiş durumda. AB emperyalizminin mevcut çatışma alanları, artan önem sırasına göre, kabaca ve ister istemez şematik bir biçimde şu şekilde özetlenebilir:

Bunlardan ilki, Avrupa kıtasındaki bölgelerin ve azınlıkların kendi kaderlerini tayin etme isteklerinin giderek daha yüksek sesle dile getirilmesine ek olarak, **denizaşırı Avrupa sömürgelerindeki doğrudan sömürgecilik karşıtı eğilimler** olarak özetlenebilir. Özellikle denizaşırı Fransız sömürgeleri, 2017'de Fransız Guyanası, 2021-2022'de Martinique ve Guadeloupe ve 2024'te Yeni Kaledonya olmak üzere yakın zamanda çeşitli isyan dalgaları yaşadı. Taleplerin içeriği bir sömürgeci diğerine büyük farklılıklar gösteriyordu. Guyana'da ülkenin altyapısına daha fazla yatırım yapılması talepleri merkezî bir yer tutarken, Yeni Kaledonya'da dışarıdan gelen (yani çoğunlukla Fransa ana kıtasından taşınan) yerleşimcilere yeni haklar tanınmasına karşı itirazlar isyanın asıl sebebiydi. Hareketlerin militanlık seviyeleri de büyük farklılıklar gösterdi. Yeni Kaledonya'da protestolar düşük ölçekli bir iç savaş seviyesine ulaşmış, nüve halindeki milis oluşumları sahneye çıkmıştı. Ancak farklılıklara rağmen asıl önemli nokta, Fransız sömürgeciliğinin yeni rafine biçimleri altında geçen birkaç nesle rağmen, bu “denizaşırı toprakların” etkileyici bir sömürge karşıtı canlılık göstermesidir. Avrupa anakarasında en çok Katalonya'da gelişen ancak Korsika ve Belçika'nın Flaman bölgesinde de mevcut olan ayrılıkçı eğilimler, gelecekte AB'deki bu merkezkaç eğilimi güçlendirebilir. AB'nin bizzat

kendisi de, Katalonya'nın bağımsızlık isteklerine karşı AB üyeliğini kaybetme silahını kullanmasından anlaşıldığı üzere, bu tehdidin gayet farkında.

İkinci bir düzeyde, AB ve bileşenleri, yeni sömürgeci bir boyunduruk altında tuttukları bazı eski sömürgelerinde **anti-emperyalist bir yükseliş** ile karşı karşıya. Bu konudaki en önemli örnek Batı Afrika'dır. Bölge, sömürge döneminden kalan CFA para biriminin hâlâ kullanılması gibi örneklerde de görülebileceği üzere, idaresi resmen sonlanmış olsa da, uzun dönem Fransız emperyalizminin fiilî kontrolü altında kaldı. Sömürge sonrası dönemde ortaya çıkan anti-emperyalist eğilimler Avrupa emperyalizminin açık ya da üstü kapalı desteğiyle bastırılmıştı. Özellikle de Kongo Demokratik Cumhuriyeti Başbakanı Patrice Lumumba'nın bir komployla devrilip katledilmesi ya da bölgede bir umut dalgası estiren eski adıyla Yukarı Volta, şimdiki adıyla Burkina Faso'nun yiğit lideri Thomas Sankara'nın 1987 yılında Fransız destekli güçlerce devrilmesi ve katledilmesi bu dinamiğin en çarpıcı örnekleri arasındaydı. 2020'den itibaren Mali, Gine, Burkina Faso ve Nijer'de açık Fransız karşıtı eğilime sahip askerî darbelerle bölgede dengeler değişti (sık sık bu ülkelerle birlikte anılan Çad, darbenin açık bir Fransız karşıtı siyasete yaslanmadığı aykırı bir örnek sayılmalıdır). Bu eğilim, Senegal'de tam bir Fransız uşağı olan Macky Sall'ın seçimleri Fransız emperyalizmine karşı oldukça mesafeli görünen bir muhalefete kaybetmesi ile daha da güçlendi. Özellikle Fransa ve Nijerya'nın 2023'te Nijer'e karşı askerî müdahale projesinin başarısızlığa uğramasından sonra, bu Fransız karşıtı ittifak bölgedeki etkisini sağlamlaştırmış görünüyor. Gine, diğerlerinden biraz ayrı dursa da, diğer üç ülke, kendisine bir alan açmak için sabırsızlanan Rusya'nın da desteğiyle sağlam bir ittifak kuruyor. Mali, Burkina Faso ve Nijer arasında gevşek bir konfederasyonun kurulması derinleşen ittifakın son işaretidir. 2020'lerin ilk yarısındaki bu süreci, Soğuk Savaş yıllarında Latin Amerika'nın ABD emperyalizminin arka bahçesinden anti-emperyalizmin kalesine dönüşmesine benzer bir eğilim olarak görebiliriz. Yani yaşanmakta olan, **Batı Afrika'nın Latin Amerikalaşması, yani Fransa'nın emperyal arka bahçesinin taban tabana zıddına dönüşmesidir**. Bu süreç henüz başlangıç aşamasındadır. Bu anti-emperyalist dinamik akamete uğrayabilir. Ancak sürecin bu şekilde devam etmesi, Avrupa emperyalizminin bölgedeki çıkarları için önemli bir tehdit oluşturmaktadır.

Filistin'de devam etmekte olan soykırım ve Avrupa'nın bundaki rolü konusundaki ayrıntıları burada sıralamak mümkün değil. Ancak özellikle önemli olan, Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'in yanı sıra neredeyse tüm Avrupalı devlet başkanlarının İsrail'e yaptığı devlet ziyaretleri de dahil olmak üzere AB'nin soykırımda açıkça İsrail'in yanında yer almasıdır. Siyasi bir proje olarak AB'nin merkezinde yer alan Almanya ve Fransa gibi ülkelerin ilk aşamada İsrail'e açık çek vermesi ve bu ülkelerde Filistin yanlısı her türlü hareketliliğin acımasızca bastırılması, pek çok kişi için AB projesinin etrafındaki yaldızını kazıyan önemli bir unsur

oldu. Dahası, Avrupa Birliği'nin en önemli ülkelerinin sergilediği bu sefil görüntü, örgüt içindeki çatlakların derinleşmesine de katkıda bulunuyor. Almanya, askerî yardımdan Uluslararası Adalet Divanı'nda hukuki müdahaleye kadar İsrail'i her şekilde savunarak AB'de başı çekerken, nispeten periferideki AB ülkelerinin bazıları giderek daha yüksek sesle bu siyaseti onaylamadıklarını ifade ediyor. Bu konudaki en büyük gelişme İspanya, İrlanda, Norveç ve Slovenya'nın Filistin devletini tanıması oldu. Fransa, Belçika ve Malta'nın da benzer bir karar almaya yakın oldukları dile getiriliyor. Özellikle Fransa'nın son dönemde İsrail'e karşı artan eleştirileri, Fransız Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'u İsrail basınının en önemli hedeflerinden biri haline getirdi. Bu farklı tutumlar Avrupa Birliği içinde açık bir iç çatlağa dönüşmemiş olsa da, ortak bir AB uluslararası politikasının hayata geçirilebilmesini giderek zorlaştırıyor.

Son olarak, sonuçları AB hakkında derin soruları tetikleyebilecek ana cephe hattı Ukrayna'da bulunmaktadır. Ukrayna'daki savaş, AB ve NATO'nun eski Sovyet coğrafyasının içlerine doğru ortaklaşa gerçekleştirdiği sürekli genişlemenin son adımı olarak görülmelidir. Savaşın merkezinde yer alan husus Ukrayna'nın NATO üyeliği olsa da, AB'nin savaşın başlaması sonrası, Ukrayna'nın AB'ye kabulü için müzakerelere başlaması, birliğin savaşa yol açan yayılmacı politika içindeki rolünü ortaya koyuyor. Ancak savaş aynı zamanda AB içindeki fay hatlarını da çeşitli düzeylerde ortaya çıkardı. Bunlardan ilki, AB'nin askerî olarak caydırıcı bir güç olarak ABD'ye olan bağımlılığıyla ilgili. Bu durum özellikle de AB'nin bir proto-devlet olarak sahip olduğu bir dizi eksiklikten kaynaklanıyor. AB, Avrupa Merkez Bankası'ndan Avrupa Parlamentosu'na kadar belirli alanlarda bir kurumsal yapılanma çabası içine girebilmiş olsa da, askerî yönü her zaman bunun dışında kaldı. Avrupa ordusu projesi zaman zaman tartışılrsa da, NATO bu projenin ilerlemesine engel olmakta başarılı oldu. Şimdi, ABD'nin uzaklaşması ve Ukrayna'daki savaş ile birlikte, AB'nin bu nispi askerî geriliği daha da dikkat çekiyor. Her ne kadar Trump karşısında öyle ya da böyle bir iç birlik görüntüsü verseler de, AB ülkelerinin Ukrayna savaşı karşısındaki konumundaki farklılıkları saptamak mümkün. Muhalefetini en yüksek sesle dile getiren Viktor Orbán'ın Macaristan'ı, çok sayıda AB girişimine köstek oldu ve Rusya karşısında AB çizgisini izlemeyi reddetti. Slovakya da Macaristan'a benzer bir durumda. Bu eğilim her ne kadar azınlıkta kalsa da, AB'nin bir blok olarak hareket etmesinin önünde önemli bir engel olarak ortaya çıkıyor. Geline son aşamada ise, yukarıda andığımız üzere, Trump yönetiminin Ukrayna savaşını sürdürmek konusunda Joseph Biden yönetimi gibi istekli olmaması Ukrayna'yı masaya oturmaya zorluyor. Bu sürecin, muhtemelen Ukrayna'nın toprak kaybetmesini ve anayasasına alınacak bir madde ile, NATO-Rusya arasında tarafsızlığının güvence altına alınmasını da içerecek ağır şartlarda bir antlaşma ile sonlanması her geçen gün daha olası hale geliyor. Bu gerçekleşirse

AB için iki ayrı yenilgi anlamını taşıyacak. Birincisi, bütün sürecin ABD-Rusya-Ukrayna üçgenindeki görüşmeler ile yürütölüyor olması, AB'nin ikincil seviye bir güç olarak tescillenmesi anlamına geliyor. Dahası, AB'nin tüm gücüyle desteklediği Ukrayna'nın, Rusya karşısında askerî yenilgiye uğraması, gelecekte böylesi maceralara kalkışmak isteyecek AB muhibi güçler için önemli bir caydırıcı etkiye sahip olacak. AB'yi yenmenin mümkün olduğu tartışma götürmez biçimde kanıtlanmış olacak. Yani dünya siyasetindeki prestijini ve etkisini her geçen yıl ilerlettiği bir dinamik içinde gösteren AB'nin, zaten geride kalmış yükseliş dönemi sonrası, belki duraklama dönemini de geçip gerileme dönemine girdiğini gösteren sembolik bir eşik aşılmış olacak.

AB'yi ne bekliyor?

Bu cephelerin herhangi birinde ya da bazılarında yaşanacak olası gerilemeler, AB'nin zaten kırılgan olan istikrarına darbe vurup, merkezkaç eğilimleri hızlandırıcı bir etki yaratabilir. Brexit'in 2016'da tetiklediği krizin ardından tüm AB projesine yeni bir soluk getiren ve onu ayakta tutan şey Avrupa proto-faşizmi ve faşizminin, ve dolaylı olarak Avrupa burjuvazisi içindeki bir fraksiyonun, Avrupa Birliği ve Avrupa'nın, burjuvazinin küreselci kanadına karşı mücadelelerinde uygun bir platform sağladığına ikna olması idi. Başka bir deyişle, tekil Avrupa devletleri yerine bir bütün olarak Avrupa'nın ulusal bir projenin öznesi olarak ikame edilmesi yönündeki niteliksel bir eşiğin geçilmesi, AB içerisindeki merkezkaç eğilimleri şimdilik duraksattı. Ancak, Avrupa emperyalizminin ana girişimlerindeki gerilemelerin, özellikle de Ukrayna'da yaşanacak yenilginin, AB projesine meydan okumaya daha istekli olan güçleri tekrardan ayağa kaldıracak bir etki yaratması ihtimal dışı değildir. Öyle ya da böyle, liberal demokrasinin göklere çıkarılan timsali Avrupa Birliği, şu anki haliyle, hayatta kalması faşizm ile tarihsel bir uzlaşmaya bağlı olan, neo-kolonyal reflekslerle dolu emperyalist bir güç olarak ortaya çıkıyor. Bu oluşuma soldan övgüler düzenlerin şapkayı önlerine koyup düşünme vakti geldi de geçiyor.

Kitap Tanıtımı

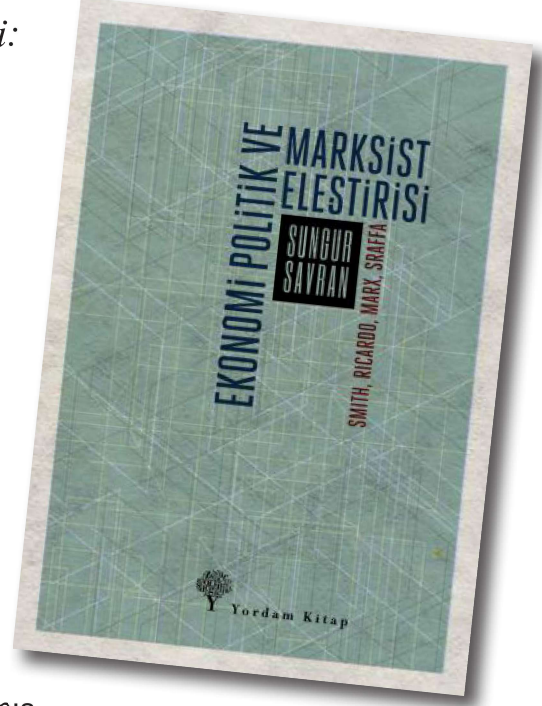
Ekonomi Politik ve Marksist Eleştirisi

Ekonomi Politik ve Marksist Eleştirisi:

Smith, Ricardo, Marx, Sraffa

Sungur Savran

Yordam Kitap, 2025

Ekonomi Politik ve Marksist Eleştirisi, Sungur Savran'ın doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir. Bu kitap üç ayrı amaçla okunabilir.

Önce, Karl Marx'ın kapitalist üretim tarzı analizinin özenli bir sergilemesi olarak. Bunun için kitabın Marx'a ilişkin iki ana bölümünü okumak yeterli olacaktır. Bu kitap Marx'ın Kapital'ine yetkin bir giriştir.

İkincisi, Adam Smith ve David Ricardo'da doruğuna ulaşan klasik ekonomi politik okulu karşısında Marx'ın konumunu anlamak için. Marx'ın bu iki düşünürden devraldığı başlangıç noktalarını çok ötelere taşıdığını ve bu sayede kapitalizmin kendisini de eleştirdiğini görmek için. Bu okuma, Marx'a ilişkin iki ana bölümün yanı sıra Smith ve Ricardo bölümlerini de kapsayacaktır.

Üçüncüsü, 20. yüzyılda Marx'ın kapitalizm analizine yöneltilmiş olan en büyük teorik taarruzdan doğan tartışmayı öğrenmek için. Bu tartışma, 1970'li ve 1980'li yıllarda bütün Marksist iktisatçıların gündeminin baş köşesine yerleşmişti. Tartışmanın kökeninde epeyce ilginç bir şahsiyet vardı: 1926'dan 1937'de ölene kadar Mussolini faşizminin zindanında kalan büyük İtalyan devrimcisi Antonio Gramsci'nin en yakın kişisel arkadaşı, onun hapishanedeki bütün ihtiyaçlarını karşılamak için çırpınan, kendisi de komünist olan Piero Sraffa. Onun Malların Mallarla Üretimi başlığıyla Türkçeye çevrilmiş ve Yordam Kitap tarafından yayınlanmış olan başeseri 1960'lı ve 1970'li yılların bu tartışmasına kaynak oluyordu. Sraffa tartışmaya en ufak bir müdahalede bulunmayacaktı. Ama öğrencileri Marksist değer ve artık değer teorisine yönelik reddiyeyi bütünüyle onun yapıtına dayandırıyordu.

Sungur Savran'ın doktora tezi bir bütün olarak bu büyük teorik muharebeyi anlatıyor.